

Освітня галузь «Суспільствознавство»

Історія

У 2021/2022 навчальному році чинними є такі навчальні програми:

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Історія України. 5 – 9 та 10 – 11 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2019 № 236).

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс). 6 клас» (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2019 № 236).

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Всесвітня історія. 7 – 9 класи» (наказ МОН від 07.06.2017 № 804).

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Всесвітня історія. 10–11 класи» (рівень стандарту, профільний рівень) (наказ Міністерства освіти і науки України від 23.11.2017 № 1407).

Навчальні програми для 5 – 9 класів розміщено на сайті МОН за посиланням: <https://goo.gl/GDh9gC>, для 10 – 11 класів – за посиланням: <https://goo.gl/fwh2BR>.

Для учнів 10 – 11 класів Міністерством рекомендовано для вивчення інтегрований курс «Історія: Україна і світ», а також два окремі курси – «Історія України» та «Всесвітня історія».

Основним документом для визначення та формулювання теми й очікуваних результатів кожного уроку, орієнтиром для добору методичних прийомів навчання, шаблоном критеріїв оцінювання результатів пізнавальних зусиль школярів слугує освітня програма закладу освіти, складовою якої є навчальна програма. Пояснювальна записка до програми визначає мету шкільної історичної освіти, окреслює й деталізує компетентнісний потенціал предмета, інтегровані, міжпредметні та предметні змістові лінії, містить указівки щодо організації навчання.

Відповідно до чинних програм вивчення навчальних предметів «Історія України» і «Всесвітня історія» може відбуватися паралельно або послідовно. Для підвищення ефективності навчання, зокрема розподілу навчального часу, програма пропонує синхронізувати вивчення історії України та всесвітньої історії, зокрема у 7 – 11 класах. Перехід до синхронізованого навчання може відбуватися впродовж навчального року, наприклад, на початку семестру. Учитель може використовувати запропоновані навчальною програмою таблиці синхронізації або вносити в них доречні зміни.

Історична освіта в закладах загальної середньої освіти реалізується за допомогою предметів і курсів інваріантної та варіативної частини навчального плану освітньої програми закладу, а в старших класах – подальшого вивчення предметів і курсів за вибором відповідно до одного із визначених рівнів: рівень стандарту – обов'язковий мінімум змісту навчального предмета, рівень профільної підготовки – поглиблений зміст, що передбачає орієнтацію на майбутню професію.

У системі шкільної історичної освіти у 5 класі традиційно викладається пропедевтичний курс історії. Його зміст спрямовано на досягнення загальної мети шкільної історичної освіти: формування в учнів самоідентичності та почуття власної гідності на основі осмислення соціального й морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті загального історичного процесу.

Зміст програми *інтегрованого курсу для 6 класу* побудовано на основі цивілізаційного підходу до розуміння історії стародавнього світу, що уможлиблює інтегрувати навчальний матеріал навколо поняття європейської цивілізації, формування якої розгорталося й на теренах України.

Вивчення історії в 7 класі характеризує загальнонауковий підхід до історії Середньовіччя як епохи, що закладає основи сучасної цивілізації, ознайомлення учнів із достовірними фактами та їх інтерпретацією з метою формування цілісного наукового світогляду.

Курси історії України та всесвітньої історії, що вивчаються у 8 класі закладів загальної середньої освіти, присвячені подіям, явищам та процесам світової (головно європейської) та української Ранньомодерної історії від кінця XV до кінця XVIII ст.

Європейці за Ранньомодерної доби *відкрили для себе нові континенти і значно розширили власне уявлення про світ*. Винахід друкування дав людству механізм збереження, масового тиражування і передачі інформації.

У цей період з'явилися мануфактури, на яких використовували найману працю. Новий спосіб організації виробництва й виробничих відносин, нові технології зумовили появу нового типу виробника – найманого працівника.

Якісні соціально-економічні перетворення не могли не позначитися на ідейному протистоянні в суспільстві та загостренні морально-етичних проблем, зокрема *поширенні ідей гуманізму*, та водночас цинічному впровадженні «подвійних стандартів» у підходах до різних суспільних проблем. Населення різних країн було підданими монархів і мало певні права, але ті ж монархи піддавали гонінням цілі групи народів.

За Ранньомодерної доби відбулися нідерландська, англійська, американська *буржуазні революції*, які визначили провідні тенденції розвитку людської цивілізації.

Падіння авторитету католицької церкви наприкінці XV ст. стало поштовхом до Реформації. З'явилася третя гілка християнської віри – протестантизм. У відповідь католицький світ розпочав Контрреформацію, в основі якої були модернізація католицької церкви і розвиток освіти. *Загострення міжрелігійного протистояння* – нетерпимість, переслідування представників інших конфесій та віросповідань – мало трагічні наслідки для багатьох людей. Утім, історія XVII – XVIII ст. надала й приклади політичної та економічної успішності тих держав (Нідерландів, Великого Князівства Литовського, а згодом і Речі Посполитої), що у своєму розвитку дотримувались *принципів віротерпимості, толерантності та відносної рівності у ставленні до представників різних релігійних та етнічних груп*.

Історія України XVI – XVIII ст. була невід’ємною складовою розвитку європейської цивілізації, пов’язаною із загальноєвропейськими процесами та інтегрованою до них. Безумовно, як і історія кожної країни, вона мала свої особливості.

Люблінська унія 1569 р. стала доленосною для українських земель. Входження більшості з них до складу однієї держави – Речі Посполитої, сприяло формуванню у їх мешканців *спільної української ідентичності, наблизило до західноєвропейських впливів.*

Берестейська унія 1596 р., яка стала відповіддю на кризу православ’я та проявом Контрреформації в Речі Посполитій, призвела до *утворення греко-католицької церкви. Оновленню православ’я сприяли реформи П. Могили.*

Наприкінці XV ст. на історичній арені з’явилося *українське козацтво.* Саме воно стала на чолі боротьби за українську державність у середині XVII ст. Спочатку запорозьке козацтво виступило як гарант Православної церкви через вступ до Київського братства Війська Запорозького. А потім запорожці відіграли роль рятівника Речі Посполитої у протистоянні османській навалі.

Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького привела до істотних зрушень у житті українського суспільства, передусім – до появи Української козацької держави. І відбулося це тоді, коли на протилежному боці Європи вирувала англійська буржуазна революція. Тому порівняння Богдана Хмельницького з Олівером Кромвелем стало звичним і традиційним серед описів тих подій.

Усвідомлення сутності Ранньомодерної доби в історії України неможливе без *розуміння історії основних етнічних груп,* які населяли її територію. Взаємодія українців з поляками, євреями, кримськими татарами, білорусами та іншими спільнотами мала різні прояви: від суперництва, ворожнечі та жорстоких конфліктів (наприклад, у відносинах українських козаків та селянства з євреями та поляками за часів Національно-визвольної війни, під час Коліївщини та ін.), до позитивних прикладів політичної, економічної та культурної взаємодії.

За Ранньомодерної доби продовжувалося формування унікальної культури українських земель, в якій перепліталися та взаємно збагачували одна одну різні культурні традиції. Українські міста Волині, Буковини, Галичини та Поділля являли собою яскраві приклади мирного співжиття представників різних віросповідань та етнічної приналежності – українців, поляків, євреїв, кримських татар, вірмен, караїмів та ін. Унікальність цього періоду для українців полягає в тому, що попри всі жахи і трагедії війн вони змогли дати світові чудові зразки українського бароко та філософію Григорія Сковороди, Пересопницьке Євангеліє та кириличне книгодрукування, загальнодержавну освіту з вінцем у вигляді Києво-Могилянської академії та православних колегіумів. Українська земля подарувала людству постаті, які належать до загальноєвропейського культурного пантеону – Юрія Котермака (Юрія Дрогобича), Петра Могилу, Станіслава Оріховського, Івана Федорова та інших.

Нині, у рік 30-ї річниці відновлення Української Незалежності, 25-річчя ухвалення Конституції України ми згадуємо про здобутки Ранньомодерної

доби – демократичні засади козацької держави Богдана Хмельницького, «Конституцію» Пилипа Орлика, європейське коріння української культури та освіти.

Разом із тим, відзначення цих важливих дат дає привід замислитися над уроками трагічних сторінок української історії Ранньомодерної доби. Маємо пам'ятати тяжкі наслідки розбрату козацької старшини у часи Руїни, втрату української ідентичності політичною елітою країни наприкінці XVIII ст., важку людську ціну релігійної та етнічної нетерпимості.

У 2021/2022 навчальному році **учні 10 – 11 класів** продовжать вивчати курси «Історія України» та «Всесвітня історія». Частина старшокласників продовжить навчатися за програмою інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ», який запроваджено в навчальний процес у 2018 році.

Як і в попередні роки, у старших класах вивчення історії спрямоване на формування вміння інтерпретувати історію України як частину світового політичного, економічного, соціального та культурного простору, пояснювати й аналізувати взаємодію української та світової історії, навчити старшокласників виокремлювати й аналізувати виклики, які поставали й постають перед державами, народами, суспільством упродовж XX і на початку XXI століть. У цілому курси спрямовано на реалізацію засад компетентнісно орієнтованого навчання історії, зокрема розвиток та удосконалення критичного й творчого мислення.

Під час викладання історії в старших класах важливо підпорядковувати навчальні завдання актуалізації змістових ліній, які формують ціннісні та світоглядні орієнтації учнівства, як-то інформаційне середовище, екологічна безпека та сталий розвиток, громадянська відповідальність, підприємливість та фінансова грамотність, здоров'я та безпека, цінності й моральність, культурна самосвідомість.

Принципово важливо не тільки включати історію України у світовий, насамперед європейський історичний та політичний контекст, але й показувати, як Україна цей контекст творила і творить.

Важливо зорієнтувати старшокласників на результативну діяльність, зокрема дослідницько-пошукову і творчу роботу.

У 10 – 11 класах навчальна програма з історії України та всесвітньої рекомендує проведення практичних занять, виконання навчальних проєктів, написання есе. В інтегрованому курсі «Історія: Україна і світ» виконання учнями/ученицями вказаних видів робіт є обов'язковим компонентом навчально-пізнавальної діяльності на уроці.

У програмі курсу до кожної теми подано орієнтовну тематику практичних занять, навчальних проєктів і/або есе. Вони мають на меті спонукати учнів/учениць до занять історичною біографістикою, створення портретів історичних особистостей, підтримувати інтерес до родинних історій, формувати вміння пошуку інформації і праці в групах. Проєкти й есе можуть виконуватися за вибором як учителя, так і учнів/учениць, як у класі, так і вдома, але з обговоренням результатів на уроці.

Учитель може самостійно планувати навчальну роботу, вибудовувати власний алгоритм роботи з учнями, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, розширювати коло історичних діячів, змінювати послідовність вивчення матеріалу в межах розділів, додавати матеріал з історії рідного краю, доповнювати тематику практичних занять, творчих робіт тощо. Для практичного заняття, проєкту, есе учитель може обрати іншу тему, розробити пізнавальні завдання, що ґрунтуються на самостійно підібраній джерельній базі. Пропоновані учням завдання мають бути аналітичними, зорієнтованими на очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності, сприяти освоєнню учнями ключових компетентностей, формуванню розуміння зв'язку між минулим і сучасністю.

У програмі інтегрованого курсу немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель самостійно визначає час для роботи над кожним розділом програми, дбаючи при тому про досягнення повноти завдань, що визначені як очікувані результати учіння. Слід урахувати, що програма курсу спрямована на те, аби учні могли досягати навчальних цілей на основі опрацювання менших обсягів інформації (за рахунок внутрішньої й зовнішньої інтеграції). Плануючи курс, доцільно виділити навчальний час (у межах уроку, окремими уроками) на вивчення історії рідного краю.

З метою збереження у ментальній свідомості українських учнів історію тимчасово окупованих територій і на виконання [Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя](#) акцентувати під час вивчення тем, присвячених економічному, культурному та релігійному розвитку українських земель, питання історичної та культурної єдності українських територій. Зокрема, включення тем історичного розвитку Кримського півострова та тимчасово окупованих територій Сходу України в розділи дотичних тем і тем, пов'язаних з історією рідного краю.

Сьогодні на уроках історії вчителі послуговуються розмаїттям інформаційних ресурсів. Візуальні історичні джерела, аудіо-, відео-, електронні (онлайн чи офлайн) матеріали та засоби навчання, соціальні мережі, беззаперечно, зацікавлюють і мотивують до навчання, підвищують його якість.

27 листопада 2021 р. (традиційно – у четверту суботу листопада) в Україні відзначається *День пам'яті жертв Голодомору*.

Відзначаючи роковини Голодомору 1932–1933 рр. – геноциду українського народу, особливу увагу слід приділити набуттю учнями конкретно-історичних знань та осмисленню обставин виникнення, перебігу та наслідків сталінської політики творення голоду.

Важливим є також поєднання класних та позакласних заходів для активізації потенціалу педагогіки партнерства, поєднання зусиль учителів–батьків–дітей для кращого осмислення й передачі пам'яті про голод-геноцид з погляду виховання усвідомлення цінності власної держави, демократичних свобод, а також соціальної активності та відповідальності.

Навчальні заклади у 2021/2022 навчальному році можуть долучитися до Всеукраїнського конкурсу учнівських робіт імені Лідії Коваленко і Володимира Маняка. Його вже традиційно проводитиме Інститут історії України НАН України у співпраці з Міністерством освіти і науки України, за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету.

29 вересня 2021 року в Україні відзначатимуться 80-ті роковини трагедії Бабиного Яру – загальноєвропейського та українського символу Голокосту. Бабин Яр є також місцем пам'яті усіх жертв нацистського окупаційного режиму – ромів, радянських військовополонених, душевнохворих, членів українського націоналістичного та комуністичного підпілля. «Непам'ять» жертв Бабиного Яру за радянської доби була складовою політики руйнації української історичної пам'яті та національної самосвідомості, – тих напрямів антиукраїнської ідеологічної боротьби, які й сьогодні використовуються у гібридній війні проти України.

Відповідно до Указу Президента України від 15.12.2020 № 567 «Про заходи у зв'язку з 80-ми роковинами трагедії Бабиного Яру та додаткові заходи щодо подальшого розвитку Національного історико-меморіального заповідника Бабин Яр» Міністерство освіти і науки України у співробітництві з Українським інститутом національної пам'яті, Національним історико-меморіальним заповідником «Бабин Яр», благодійною організацією «Благодійний фонд Меморіал Голокосту «Бабин Яр», Українським інститутом вивчення Голокосту «Ткума» та іншими партнерами планує провести у навчальних закладах такі заходи:

29 – 30 вересня 2021 р. – загальнонаціональний урок пам'яті, приурочений до 80-х роковин трагедії в Бабиному Яру;

конкурс творчих робіт учнів, учителів, студентів та аспірантів «Уроки війни та Голокосту – уроки толерантності», родинних історій війни;

тематичні уроки, лекції, бесіди, виставки, експозиції, інші заходи про трагічні події у Бабиному Яру (зокрема, з використанням онлайн формату);

педагогічну конференцію «Уроки Голокосту»;

міжнародну наукову конференцію (вебконференцію), присвячену роковинам трагедії Бабиного Яру та увічненню пам'яті її жертв, та інші заходи.

Врахування гірких уроків минулого має забезпечити від їх повторення у майбутньому. А усвідомлення цінності толерантності, свободи особистості, поваги до іншого, неприйняття будь-яких форм дискримінації та ксенофобії є запорукою успішної України в майбутньому.

27 січня 2022 р. в Україні та світі, відповідно до Резолюції Генеральної асамблеї ООН 2012 року, **відзначається Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту** (саме в цей день у 1945 р. війська 1-го Українського фронту увійшли до нацистського табору смерті Аушвіц, який став символом Голокосту та інших нацистських злочинів).

Вивчення історії Голокосту здійснюється, за рекомендаціями Ради Європи та інших міжнародних організацій, як складова української, європейської та світової історії. Це забезпечується на уроках з історії України та всесвітньої

історії, а також у позакласній та позашкільній роботі. Зокрема, Міністерством освіти і науки України затверджені програми для факультативних, спеціальних курсів, курсів за вибором з історії Голокосту.

У рамках реалізації спільного проєкту Яд Вашем та Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», за підтримки Міністерства освіти і науки України «Вивчення Голокосту для формування атмосфери толерантності» вчителі, методисти, а також учні закладів загальної середньої освіти можуть брати участь у всеукраїнських та міжнародних семінарах з історії Голокосту; пересувних (мобільних) освітньо-музейних виставках; конкурсах творчих робіт «Уроки війни та Голокосту – уроки толерантності»; міжнародних молодіжних проєктах «Ковчег», «Оливкове дерево» та інших. Додаткова інформація щодо зазначених заходів міститься на сайті Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума».

26 лютого з метою вишанування мужності і героїзму громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території – в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, в Україні відзначатиметься День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

26 лютого 2014 року в місті Сімферополі відбувся мітинг на підтримку територіальної цілісності України за участю кримських татар, українців та представників інших національностей. (Указ Президента України № 58/2020 <https://www.president.gov.ua/documents/582020-32537>).

18 травня 2022 р. відзначатимуться 78-ті роковини депортації кримських татар та інших народів Криму – болгар, вірмен, греків, італійців, німців, ромів (чингине). 18 травня 1944 року розпочалася радянська операція з депортації кримських татар. Цей день відзначають також як День боротьби за права кримськотатарського народу.

При відзначенні пам'ятних дат вчителям у пригоді стануть методичні розробки вчителів:

«“18.05. Право на пам'ять”» (<http://almenda.org/category/materials/konkurs-pravo-na-pamyat/>);

«Крим: 5 років окупації: право на спротив» (лист МОН № 4/3296-19 від 21.11.2019 р.) (<http://almenda.org/category/materials/metodichni-rozrobki-konkursu-krim-5-rokiv-okupaci%D1%97-pravo-na-sprotiv/>);

Історія Криму та кримськотатарського народу: навчальний посібник (<https://www.bilgi.in.ua/useful-materials/facere-officiis-ut-aut-deserunt-copy/?fbclid=IwAR1CKa9nQ1WtAvFjllGIItvVRS9LQ4siYnMVkUOYLxWxw4dZ1by1PnY1YUfw>);

«Крим – Судети ХХ ст.» (https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/CRYM_SUDETY.pdf).

Під час вивчення історії України та громадянської освіти Міністерство рекомендує використовувати посібники «Нариси із історії Криму. Додаткові матеріали для вчителя історії (7 та 8 кл.)», «Історія Криму першої половини ХХ ст. Нариси» / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / За редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф. – Київ: АУП, ЦВП, 2019. – 71 с.; Нариси з історії Криму у ХХ ст.: 1939–1990 рр.: додатковий матеріал для вчителів

для 10 кл. загальної середньої освіти. Навчально-методичний посібник / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / За редакцією Волошенюк О. В., Євтушенко Р. І. – Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2021. – 71 с.

Першим посеред низки аргументів, якими Росія виправдовує анексію Криму, є нібито приналежність півострова до етнічних «слов'янських земель». Зазначені посібники містять матеріали до уроків історії та громадянської освіти і показують, як провадилася цілеспрямована політика Російської імперії та СРСР, спрямована на створення несприятливих умов для кримськотатарського населення і навпаки – сприятливих для росіян. Посібники пропонують низку завдань з формування навичок верифікації джерел, зокрема візуальних, і критичного мислення.

Публікація доступна за такими посиланнями:

<https://www.aup.com.ua/dodatkovi-materiali-do-urokiv-istori/>

<https://www.aup.com.ua/istoriya-krimu-pershoi-polovini-khkh-st-na/>

<https://www.aup.com.ua/19786-2/>

Посібник для вчителя «Українська історія в кінофільмах» / Волошенюк О. В., Мокрогуз О. П., Новікова Л. Є., Тримбач С. В., Черков Г. А. Цей посібник для вчителів, які викладають історію та медіаграмотність. Звернення до українських кінотекстів дасть змогу популяризувати кінематографічну грамотність та через призму мистецьких творів продискутувати про конфліктні ситуації і складні соціальні процеси в Україні. Конспекти занять також можуть бути використані під час вивчення курсів за вибором, факультативних курсів, виховних годин, занять гуртків юних істориків, журналістів тощо. Завантажити можна за посиланням: <https://www.aup.com.ua/ukrainska-istoriya-v-kinofilmakh-pos/>.

Посібник «Освітні практики із запобігання інфодемії, або Як не ізолюватися від правди» (<https://www.aup.com.ua/osvitni-praktiki-iz-zapobigannya-info/>) та відповідний відеокурс був розроблений Академією української преси та ГО «Інтерньюз-Україна» у партнерстві з МОН як освітня відповідь на інфодемію – поширення недостовірної та неточної інформації щодо COVID-19. Посеред інших розроблена лекція з історії та громадянської освіти (<https://medialiteracy.org.ua/videokurs-osvitni-praktyky/>).

Впродовж кількох останніх років в Україні реалізується проєкт IREX «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», що спрямований на розвиток критичного сприйняття інформації. Інфомедійна грамотність розглядається як комплекс знань, умінь та навичок, які можна і треба розвивати не окремим предметом, а в межах фактично кожного предмета і будь-якої теми. Зокрема, це стосується історії України та всесвітньої історії. Історія має величезний простір для інтеграції у кількох напрямках. По-перше, це розвиток вміння працювати з джерелами і першоджерелами інформації, розуміння, якому джерелу можна довіряти, вміння ефективно шукати і перевіряти інформацію. Це базове вміння, яке тим не менш може викликати труднощі у будь-якому віці, не лише у підлітків, через засилля інформації сьогодні. В рамках вправ IREX учні шукають і аналізують інформацію про історичні постаті, події, і розуміють,

чому далеко не кожен сайт у Google може бути достовірним. По-друге, вправи в межах історії допомагають розвивати вміння розпізнавати маніпуляції, адже історія сьогодні часто використовується для дезінформації і пропаганди, історичні факти можуть перекручуватись свідомо чи несвідомо. Як не потрапити на гачок такої неправдивої інформації і завжди спиратись на факти – це те, чому учні навчаються. По-третє, велика частина вправ з історії спрямована на аналіз історичних візуальних джерел: карикатур, плакатів, листівок – учні аналізують символи та образи, як вони можуть застосовуватись і сьогодні. Серед інших матеріалів рекомендовані конкретні кейси із наслідками вживання мови ворожнечі, оскільки деякі політики чи лідери думок часто застосовують мову ворожнечі та «навішування ярликів» для поляризації суспільства, нагнітання емоцій та протиріч, зокрема у соціальних мережах. Тож набуті знання допомагають учням розпізнавати таку лексику в інформаційному середовищі, не потрапляти під її вплив і приймати рішення, ґрунтуючись передусім на якісній інформації.

Загалом матеріали проєкту допомагають вчителям краще розкрити навчальні теми, передбачені навчальними програмами. Інтерактивні методики та додаткові вправи разом із використанням різних сучасних методів роботи допомагають зацікавити учнів, залучити в навчальний процес і розвинути не тільки знання теми, але й навички аналізу, критичного мислення, медіаграмотності тощо. Також під час виконання розроблених вправ учні вчаться презентувати, працювати в групах, створювати плакати, схеми та розвивають інші практичні навички, які будуть корисними їм у майбутньому навчанні та роботі. Матеріали, розроблені в рамках проєкту, розміщені на сайті МОН.

Міністерством рекомендовано посібник «НАТО – сила, що захищає мирних громадян». Він створений задля того, щоб зробити натознавство елементом викладання історії, політології та громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти. Посібник має діалогічно-практичну спрямованість, може використовуватись під час перепідготовки вчителів. Вправи і завдання посібника можуть бути використані як під час вивчення курсу за вибором, так і під час проведення виховних годин, занять гуртків юних істориків і журналістів (<http://natodef.gromadosvita.org.ua/downloads/nato-defender.pdf> <http://natodef.gromadosvita.org.ua/index.html>).

З метою набуття школярами історичної та інших компетентностей, відповідно до державних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів, окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки – практичні заняття. Під час практичного заняття вчитель виступає як консультант у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу відповідно до віку та пізнавальних можливостей. Питання порядку проведення практичних занять та оцінювання їхніх результатів залишається в компетенції вчителя.

З історії не передбачено обов'язкових письмових узагальнювальних чи контрольних робіт. Формати (усні, письмові, електронні, комбіновані) завдань для уроків узагальнення та/або тематичного контролю учителі обирають на власний розсуд. Оцінювання досягнень навчальної діяльності здобувачів освіти

на уроці узагальнення відбувається на розсуд педагогічних працівників. На уроці тематичного контролю оцінюються результати виконання завдань усіх присутніх учнів. Виставлені бали за такі уроки допомагають визначити перебіг динаміки пізнавальної діяльності учнів та здійснювати тематичні, а згодом і семестрові оцінювання. Під час виставлення тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми.

Компетентнісно орієнтована концепція навчання покликана змістити наголоси у співвідношенні навчання й учіння. Зокрема, для учнів/учениць процес засвоєння і запам'ятовування знань має поступитися місцем діяльнісному пізнанню і завершуватися (у закладі загальної середньої освіти) не стільки обсягом здобутих, завчених знань, скільки сформованими вміннями, навичками, досвідом, ставленням.

Для належної організації навчання історії та відзначення віхових подій учителі можуть скористатися офіційними Інтернет-сторінками державних установ, громадських організацій та інституцій. Це зокрема:

Український інститут національної пам'яті (<https://uinp.gov.ua>);

Інститут історії України НАН України (<http://history.org.ua>);

Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт» (<http://likbez.org.ua>);

Історична правда (<https://istpravda.com.ua>);

Україна Incognita (<http://incognita.day.kyiv.ua>);

Електронний архів українського визвольного руху (<http://avr.org.ua>).

Правознавство

Правознавство як навчальний предмет сприяє особистісному розвитку і творчій самореалізації кожного учня через визнання загальнолюдських цінностей, здатність розуміти й оцінювати правові явища та процеси, формування критичного мислення, аналіз життєвих ситуацій відповідно до чинних правових норм.

У 2021/2022 навчальному році чинними є навчальні програми:

«Основи правознавства. 9 клас» (наказ Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804). Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства за посиланням (<https://goo.gl/GDh9gC>);

«Правознавство (профільний рівень). 10 – 11 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 14.07.2016 № 826 і наказ Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства за посиланням (<https://goo.gl/fwh2BR>).

Навчальні програми конкретизують зміст та вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів/учениць із навчального предмета «Правознавство».

Правознавство є тим навчальним предметом, засобами якого забезпечується законодавче і практичне підґрунтя впровадження наскрізних змістових ліній, які інтегрують ключові і загальнопредметні компетентності. Концепція наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» є стрижнем навчальної програми «Правознавство». Саме засобами цієї навчальної дисципліни формуються загальнолюдські цінності, як-то свобода, демократія,